

Primera intervenció arqueològica al castell de Castellbò

Josep MEDINA MORALES
Joan-Ramon GONZÁLEZ PÉREZ¹

RESUMEN

Primera intervenció arqueològica en el castillo de Castellbó, que ha permitido documentar la evolución de la fortaleza desde el siglo X, con la importante reforma del siglo XIII, su destrucción en el siglo XVI, así como su posterior expolio y adecuación para tareas agrícolas. La sorpresa ha consistido en la localización de una necrópolis del siglo VIII que indicaría la existencia de un primer asentamiento en esa época. La actuación se ha centrado en la roca sobre la que estaría la torre y sobretodo en el lado occidental donde se conserva una muralla con pequeña torre rectangular. Esta defensa cerraría por el oeste todo el recinto y contaría con al menos una segunda torre. Interiormente se ha documentado una bodega con pavimentos de mortero y desagües en el muro, el cual presenta un atractivo aparejo en opus spicatum. Restos de la capilla castral muy afectada por las reformas de trecentos.

PARAULES CLAU: *castell, vescomtat, catarisme, necrópolis, espoli*

KEY WORDS: *castillo, vizcondado, catarismo, necrópolis, expolio*

El que queda del castell del Castellbò es troba sobre el gran puig rocós que domina la població del mateix nom. Poques són les restes avui visibles del que fou un dels castells més importants de l'Urgell, més que per les seves dimensions físiques, pel fet de ser seu del famós vescomtat que va actuar com un autèntic contrapoder dels comtes i dels bisbes. Amb els primers aliant-se amb els rivals comtes de Foix i amb els segons acollint els proscrius càtars. Aquesta aposta arriscada fou la causa essencial de la gran destrucció de la fortalesa, deixant solament a la vista uns pocs testimonis del vell i noble edifici.

Actualment el castell, juntament amb d'altres nou escampats per la província, forma part del patrimoni arquitectònic propietat de la Diputació de Lleida. Aquesta circumstància ha afavorit la posta en marxa d'un programa d'intervencions per tal de conèixer i de recuperar allò que queda. Des de l'àrea de Serveis Tècnics de la Diputació de Lleida, el diputat responsable Josep Ibarz va encomanar a la Secció d'Arqueologia endegar una primera actuació arqueològica, comptant amb la total implicació de l'ajuntament de Montferrer i Castellbó, mitjançant el seu alcalde Albert Marquet i especialment a través d'Antoni Navinés, president de l'entitat menor descentralitzada Vila i Vall de Castellbó, així com també diputat provincial de la zona;

¹ Secció d'Arqueologia. Serveis Tècnics. Diputació de Lleida. Rambla de Ferran, 18, 6ª planta, 25007, Lleida
arqueolo@diputaciolleida.cat

no podem oblidar la generosa col·laboració de Carles Gascón, tècnic de cultura del Consell Comarcal de l'Alt Urgell.

Durant la primavera de 2016 es va a portar a terme la primera intervenció arqueològica al castell de Castellbó, dirigida pel primer dels signants, mitjançant l'empresa Excavacions Cal Toni–Santacreu SLU, que amb el suport de dos treballadors municipals, portà a terme la realització material dels treballs; comptant amb l'equip antropològic de Grapac Cetec Patrimoni format per Núria Montes i Andrea Fernández-Vilela, dirigit per Eulàlia Subirà de la Universitat Autònoma de Barcelona; amb Màrius Vendrell, de la Universitat de Barcelona, Pilar Giráldez i Lorena Merino, de Patrimoni 2.0, per l'anàlisi dels morters; amb Carme Prats de la Universitat de Lleida per a la restauració d'objectes metàl·lics; amb el laboratori de Beta Analytic Inc de Miami per les datacions radiocarbòniques i 8kto Serveis Aeris de Lleida per la documentació amb dron de tot el procés, comptant amb la col·laboració del topògraf de la Diputació Joan Ramon Salvadó i del Servei d'Arquitectura de la mateixa institució.

1. Situació

La vall de Castellbó està al nord-oest de la comarca de l'Alt Urgell. Tot i ser una conca estreta, aparentment una mica més secundària respecte d'altres passos, esdevé tanmateix una bona via de comunicació natural amb el Pallars pels barrancs de Turbiàs i de Carmeniu, així com també cap al nord per la vall de Solanell. Precisament en el punt d'unió d'aquestes valls està la roca que serveix de base al castell i al nucli de Castellbó. Aquesta morfologia reforça el valor estratègic del lloc i és fàcil imaginar que esdevingués la capital d'un poderós vescomtat que tanta importància tingué en la història medieval del país.

2. Dades històriques²

La primera referència documental és de 923 quan apareix citat un Castroleoni.³ que al 991 permuta el nom de *Castrum Leonis* pel de *castro Bono*.⁴ Pere Ramon seria el primer vescomte formal de Castellbó durant la primera meitat del segle XII⁵ i al 1196 el vescomte Arnau de Castellbó dona carta de població pels habitants de la vila.⁶ El catarisme al llarg de la centúria següent tindrà en aquesta vall una bona acollida, no obstant al 1321 apareix detingut en la torre més alta del castell el darrer càtar declarat: Guillem de Balibasta.⁷ La unió definitiva de la nissaga dels Castellbó amb els Foix marcarà el destí del vescomtat i especialment del

² Aquest apartat correspon a la valuosa col·laboració realitzada per Carles Gascón.

³ Cebrià BARAUT, «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX–XIII)», *Urgellia*, 12 (1994–1995), doc. 12, p. 86.

⁴ Cebrià BARAUT, «Els documents, dels anys 981–1010, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, 3 (1980), doc. 188, p. 24.

⁵ Joaquim MIRET I SANS, *Investigación històrica sobre el vizcondat de Castellbó*, Barcelona, La Catalana, 1900, p. 121.

⁶ Pere TRAGÓ, *Spill manifest de totes les coses del vescomtat de Castellbó* (a cura de Cebrià BARAUT), la Seu d'Urgell, Societat Cultural Urgel·litana, 1982, apèndix II, doc. 1, p. 152–153.

⁷ Jean Duvernoy, *Le registre d'inquisition de Jacques Fournier 1318–1325*, II, Toulouse, Privat, 1965, p. 58.

Fig.1: vista del poble de Castellbó des de l'est sota la roca del castell.

seu castell.⁸ La guerra que declara Ferran el Catòlic als Foix per ocupar el regne de Navarra portarà la destrucció definitiva de la fortalesa l'any 1513.⁹ A partir de llavors el seu destí fou el de total abandonament i el conseqüent espoli, fet que a l'haver esdevingut en època tant antiga, en comparació amb el que de manera tant freqüent han patit d'altres edificis d'interès patrimonial, ha ocasionat la gairebé total desaparició de la major part de les estructures. Tot i la dificultat orogràfica de l'emplaçament s'aprofità la poca superfície existent per a conreus, cosa que obligà a bastir espones i efectuar retalls a la roca alguns dels quals són força destacats per tal de permetre l'encaix de la nova construcció. Cal afegir que aquest aprofitament privat de l'espai ja feia dècades que no es produïa. Únicament al capdamunt de la roca principal es va fer un petit muret a manera de discreta barana i es va plantar un pal de bandera, referent especial del cap de setmana festiu que durant el mes d'agost es fa per recordar el mític món càtar.

⁸ Charles BAUDON DE MONY, *Rélations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencement du xive siècle*, 1. París, Picard et Fils, 1891, p. 135.

⁹ Joaquim MIRET I SANS, *Investigación histórica...*, p. 330.

3. Breu descripció

Actualment la visió del que resta del vell castell és prou decebedora. Pel nord-est, es conserva un bon pany de muralla amb testimonis de dos contraforts, que correspon a una obra de maçoneria lligada amb morter i que s'adapta a l'abrupte perfil de la roca, mostrant fins a sis metres d'alçada. Cap al sud-est es troba l'actual accés a la fortalesa i tots els indicis semblen indicar que aquí també estaria la porta original, de la qual no hi ha però cap indici. Un cop dalt trobem una ampla plataforma limitada per l'oest per l'elevació de la roca que assoleix la seva màxima dimensió en el que seria la base de la torre principal, avui totalment desapareguda. En aquest paret rocosa s'aprecien diferents retalls constructius, però el més notable és el que marca la gran xemeneia que sembla correspondre a la sala principal del castell.

No hi ha cap dubte que la part més significativa de la fortificació és l'angle sud-occidental, ja que a més de la paret de discret carreuat hi ha una petita torre rectangular que dona encara personalitat a la fortalesa i recorda la seva perduda potència.

4. La intervenció

La primera tasca desenvolupada al castell de Castellbó fou d'enllestir l'aixecament topogràfic, delimitant clarament la propietat de la Diputació i endegar un seguit de vols de dron per documentar tant l'estat original del lloc com l'evolució dels treballs.

Aquests varen centrar-se en la part occidental del turó, on precisament es conservava la part més destacada de la vella fortalesa, concretament un pany de muralla amb un petita torre rectangular. La neteja de la vegetació així com l'excavació del nivell més superficial tingué una especial perillositat per la inclinació del vessant. Es localitzaren petites terrasses bastides per aprofitar pel conreu dels pendents, quan ja la construcció de la fortalesa havia pràcticament desaparegut espoliada com a material constructiu.

Finalment aparegué el rocam sota capes d'enderroc i amb senyals de morter de calç que indicaven per on havia estat el mur de tancament en la banda nord-occidental, avui totalment inexistent.

La part sud-occidental era aquella que mostrava les restes més destacades. S'actuà davant del mur per tal de comprovar el seu assentament directament a la roca; a la cantonada nord de la torre s'apreciava un petit forat, el qual havia donat crèdit a la llegenda del túnel que comunicava amb el riuet proper. Precisament la neteja de tot el parament exterior va permetre comprovar com a una distància de set metres hi ha l'empremta d'un altre cos de torre de dimensions semblants al que hi ha de ben visible, és a dir de 4 metres d'ample per 0,80 de sortida respecte al parament de la muralla. El mur seguiria en direcció nord adaptant-se al perfil de la roca, del qual hi ha restes puntuals del morter basal, un preuat testimoni que pot ajudar a deduir clarament la seva trajectòria.

Fig. 2: Muralla est prop d'on estaria la porta d'accés al castell, amb els dos contraforts

L'excavació de l'interior fou més laboriosa, si bé no especialment complicada. Sota la capa de regularització del pendent, aparegué un potent estrat d'enderroc i a sota una superfície llisa de morter amb una inclinació sud-nord, aspecte que es relaciona amb els forats de desguàs oberts en el mur; aquest té interiorment una part obrada amb l'aparell de tipus opus spicatum, aspecte força cridaner a l'observar actualment tota la potència del parament; per la banda nord es localitzà el llindar i la part inferior dels muntants de la porta de la cambra, la qual sembla poder-se interpretar com a celler, amb els forats de ventilació i de desguàs que traspassen la muralla; al sud un mur tanca en angle recte la cambra que per l'est en té la inclinada superfície de la roca i on resta el tram final de l'escala que comunicava amb el nivell superior.

Per sota del paviment citat s'aprecien en l'angle nord-est de l'interior de la cambra alteracions, així com un muret en sentit est-oest, relacionats amb reparacions

i modificacions del terra. Tanmateix la troballa més cridanera és l'aparició d'una sèrie d'enterraments excavats la majoria en la mateixa roca basal, alguns en forma antropomorfa, si bé força perdudes les restes antropològiques existents.

L'extrem sud-occidental situat fora de l'àmbit del celler correspon molt probablement a la vella capella castral, ja que a més d'intuir-se una forma absidal a llevant, hi ha diversos enterraments excavats a la roca que també mantenen la canònica direcció est-oest. L'espai es fa difícil d'entendre, ja que tot el mur meridional ha desaparegut i per la banda de ponent hi ha les restes del primitiu mur, paral·lel a l'actual bastit una mica més cap a l'est, de gruix considerable i que esdevé una continuació del mur de la torre ja comentat.

Curiosament sembla deduir-se que pel peu del pendent rocós hi ha via un doble accés des de l'angle sud-oriental del castell: un que a peu pla arribaria fins a la capella i un altre que pujaria progressivament fins a la base de la torre que hi hauria sobre el rocam central.

Precisament l'excavació de la poca terra existent en la banda occidental ha permès documentar l'accés que en forta pendent pujava per aquest costat i que arriba a unes escales tallades a la

Fig. 3: Muralla i torre situades al sud-oest del castell.

Fig.4: Imatge zenital de l'interior del celler, amb l'aparell d'opus spicatum de la muralla, el sistema de drenatge i ventilació, així com les fosses de les tombes de la necròpoli

Fig. 5: Imatge de l'angle sud del castell amb les restes de la capella i foses de la necròpoli

roca prop del cim. La curiositat d'aquesta rampa de pujada és la de passar per sobre d'una ampla esquerda, la qual barra totalment el pas si no està practicable, cosa que podria haver servit per assegurar com a darrera defensa la desapareguda torre, és a dir actuant com un petit fossat.

L'anàlítica de quinze mostres de morters ens indica que la majoria són similars, fets de calç aèria amb àrid consistent bàsicament en esquits i altres roques metamòrfiques que afloren en els voltants de Castellbó i formen part dels materials arrossegats pels torrents locals. La diferència granulomètrica apreciada en el seu estudi es deu exclusivament a les necessitats constructives. L'estudi no facilita doncs la possibilitat de fer una diferenciació estructural pel tipus de morter emprat.

4. Materials

El material ceràmica recollit, malgrat no ser molt nombrós, sí que és bastant significatiu.

A l'àmbit de la capella el material aparegut és el següent:

- En la capa de destrucció i espoliació va aparèixer un fragment de vora d'un plat de ceràmica oxidada amb vidrat interior de color marró amb engalba exterior amb una cronologia

Fig.6: Mostra del material ceràmic de la darrera etapa del castell, segle XV-XVI, a destacar la nansa d'un bol amb creu en relleu, i dos diners de Billó corresponents a Jaume I i Pere II.

bastant moderna i un fragment informe de ceràmica oxidada amb vidrat verd en les seves dos cares que sembla medieval.

- En l'estrat de preparació del paviment destaca la troballa de dos fragments de llosa de pissarra que presenten gravats reticulars creuats per aspes.
- En l'enderroc del mur més antic utilitzat per enlairar-se el més nou ens trobem un fragment de vora amb la nansa d'orelleta que correspon a una escudella vidrada de color melat en la seva cara interna que ens situa en una cronologia medieval. D'aquest fragment destaca la decoració que presenta la nansa a base d'una creu en relleu envoltada per un semicercle estriat en la revora de l'ansa.
- Dins el rebliment d'una de les inhumacions es troben fragments de ceràmica grisa d'una forma tancada d'època alt medieval.

A l'àmbit del celler és on trobem la gran majoria dels materials. En l'aportació de terra feta per habilitar en vessant com a zona de cultiu amb la construcció de bancals, ens apareix material molt barrejat, des de ceràmica de reflex metàl·lic del segle XVII fins les típiques ceràmiques vidrades de diverses tonalitats, verd, marró, melat, que ens situa en una cronologia molt moderna, a voltants del segle XVIII–XIX, destacant la troballa d'un Ardit de 16,5 mm de Felipe III que un cop restaurat presentava en el seu anvers el bust del rei i la lletra A, i en el seu revers es pot llegir: BARCINO–CIVITAS 162(?) amb el darrer dígit perdut però que sembla correspondre al final del seu regnat, entre 1620 i 1621.

En els estrats que corresponen al moment d'espoliació, abandonament i incendi del castell és on trobem el material més interessant, sobretot els fragments de plats, bols i escudelles vidrades i amb decoració de reflex metàl·lic, en blau o barrejats, la majoria d'origen valencià: Paterna i Manises, i algun de producció catalana, concretament de Reus, que no van més enllà de inicis del segle XVI i corresponen al darrer moment de vida del castell. També apareixen vidrats melats, marró i verd pertanyent a aquest moment cronològic i no apareix material que ultrapassi aquesta cronologia. Cal fer menció a un diner de billó de 17 mm de diàmetre de Jaume I (1213–1276), que un cop restaurat conservava en l'anvers la inscripció: IACOBUS i en el revers: VA_ _NCIE. Aquesta moneda es caracteritza per presentar la creu de València que substitueix la creu del Sobrarbe aragonès i comencen a aparèixer cap a voltants del 1246.

Un diner de billó de 18 mm de diàmetre corresponen a Pere II el catòlic (1196–1213), de 18 mm de diàmetre que un cop restaurada presenta en l'anvers la inscripció: PET_ _EX (PETRVS REX) i en el revers: BARCINO_A fou localitzat en la rehabilitació feta del paviment un cop feta la primera reparació del sistema del drenatge del celler, i es probable que anés vinculada a l'enterrament efectuat de manera secreta dins d'aquest espai, i del que ja hem parlat anteriorment.

5. Enterraments

En l'àmbit de la capella es van documentar en primer lloc quatre tombes excavades a la roca i ben orientades a l'est, pertanyents a un adult, un infant i dos perinatals. Les quatre tombes es trobaven espoliades, en les infantils no es va trobar cap resta, i la gran es trobava reaprofitada amb la col·locació d'una sèrie de pedres planes com a preparació per assentar un element de sustentació; encara però es trobaren amuntegats alguns ossos bastant malmesos que semblen correspondre a la inhumació d'un adult que presentava una possible fractura del coll del fèmur, així com artrosi al peu, a les mans, al canell dret i a la columna, i en una dent presentava hipoplàsia de l'esmalt, fet que es relaciona amb deficiències nutricionals o metabòliques durant la formació de la peça dental.

Una tomba més, UE 20033, també orientada cap a l'est, fou localitzada sobre l'extrem nord del mur que tancaria originalment la capella per l'est quan aquest ja era amortitzat per la construcció del nou mur occidental; tot i la mala conservació de les restes afectades pels materials i pels processos constructius de l'indret es comprovà que el sebollit, ue 20029, era en posició decúbit lateral amb les extremitats inferiors flexionades corresponents a un individu de sexe masculí, adult i amb una edat compresa entre els 30–35 anys, que presentava un desenvolupament muscular marcat en les extremitats inferiors i d'una alçada aproximada de 1,62 metres; també presentava força alteracions associades a l'estrès ocupacional entre elles dos hèrnia discals i una marcada artrosi a la columna vertebral, així com una possible dislocació no curada de l'húmer.

En l'àmbit del celler trobem el gruix de la necròpolis:

- **Inhumació 10052:** Orientació sud–est/nord–est. Alterada per la construcció de l'escala immediata. Li falta el crani i les extremitats inferiors per sota de la pelvis. Es tracta de la inhumació d'un adult, masculí, entre 30 i 34 anys i amb una alçada aproximada de 165 centímetres. Presenta osteocondritis al cap de l'húmer esquerre que es relaciona amb moviments repetitius i a l'activitat. En el seu rebliment van aparèixer restes d'un altre enterrament pertanyent a una inhumació infantil d'entre 11 i 14 anys, que segurament correspon a la tomba situada als peus.
- **Inhumació 10057:** Orientació est. Alterada tant per la construcció del mur que separa la capella del celler com del paviment. Es tracta d'una inhumació d'un nen perinatal entre 0 i 6 mesos.
- **Inhumació 10058:** L'única que apareix orientada al sud. Alterada per la primera reparació del sistema de drenatge situat darrera la rebranca oest de la porta que separa l'àmbit del celler de l'àmbit defensiu. Es tracta d'una inhumació d'un adult, femení, entre 36 i 45 anys i amb alçada aproximada als 157 centímetres, que supera la mitjana dels estudis fets en altres poblacions, que en general son inferiors als 155 centímetres. De les seves restes destaca la fractura consolidada en el terç distal de la diàfisi del cúbit esquerre que ha comportat el

Fig.7: vista de la inhumació 10052 i de la seva fossa antropomorfa.

desenvolupament d'artrosi lleu al canell. Presenta també artrosi a la base del sacre i a les lumbar, així com sindesmòsfits i aixafament dels cossos de dues vèrtebres lumbar indeterminades degut a una fractura per pressió amb remodelació òssia i engruiximent de la cortical. La tercera costella dreta presenta també una possible fractura consolidada. L'individu va sobreviure als diferents traumatismes.

- **Restes inhumació 10065:** restes de l'extremitat inferior esquerra d'una inhumació d'un adult de sexe indeterminat dins la rasa de fonamentació del mur que separa el celler i la capella.
- **Inhumació 10069:** Orientació est. Alterada per la rasa de fonamentació del mur citat. Es tracta inhumació d'un adult, edat indeterminada, masculí, i del quí no s'ha pogut estimar la seva alçada, ni fer valoracions sobre patologies per les poques restes i el dolent estat de conservació.

6. Cronologies

De les restes humanes recuperades es va decidir fer datació radiocarbònica de cinc mostres corresponent a les inhumacions que vam creure ens podien donar una informació més aproximada al ventall cronològic de la vida de la necròpoli, així com la habilitació de vessant com a espai d'ús domèstic i defensiu, també de les diferents reformes estructurals de la fortalesa i d'un element tant important com la capella.

Taula datacions radiocarbòniques.
--

Codi Laboratori	Material	Datació BP	Calibració 1 σ	Calibració 2 σ
Beta CB-10052	Os	1130 \pm 30 BP	888-908 (25%) 913-967 (74,4%)	778-791 (3,1%) 805-842 (5,9%) 860-988 (91%)
Beta CB-10057	Os	1100 \pm 30 BP	898-925 (41%) 944-984 (59%)	887-998 (98%) 1002-1012 (2%)
Beta CB-10058	Os	820 \pm 30 BP	1194-1196 (12%) 1206-1259 (98%)	1166-1264 (100%)
Beta CB-10069	Os	1070 \pm 30 BP	905-916 (14%) 967-1016 (86%)	896-927 (22%) 941-1021 (78%)
Beta CB-20029	Os	730 \pm 30 BP	1264-1285 (1%)	1224-1237 (3%) 1241-1297 (96%) 1375-1375 (1%)
Les datacions han estat realitzades pel laboratori Beta Analytic Inc (Miami - USA) i calibrades amb el programa Calib Rev 7.7.0 corba Intcal 13.14c.				

Fig.8: Datació radiocarbònica

Amb el resultat de les analítiques que trobem en la taula adjunta la interpretació que efectuem de les mateixes és el següent:

Ens trobem que les inhumacions que corresponen al moment de funcionament de la necròpoli: UE 10052, UE 10057 i UE 10069 ens donen una vida del cementiri que sembla poder haver anat des de finals del segle VIII fins a la segona meitat del segle IX i inicis del X. Aquesta cronologia és molt important perquè ens situa en un moment anterior a la inclusió del vessant dins el complex defensiu del castell, que sembla situar-se a voltants del segle X. L'existència d'aquesta necròpolis s'associa a una petita capella que hauria de tenir una relació o bé amb un petit assentament en el turó o bé amb un petit recinte fortificat, com per exemple una torre, que podria correspondre a l'element sobre el qual s'anirà estructurant la resta de la fortificació. No és pot descartar que aquest element estigués construït sobre la penya més alta de puig i que es reconvertiria en la torre de l'homenatge del castell.

La cronologia de la inhumació 20029, enterrada damunt de l'únic mur original conservat de la capella, ens permet confirmar que els dos moments estructurals del temple tenen la seva fi i inici a voltants de la segona meitat del segle XIII, moment que també correspondria a la reforma del sistema defensiu del vessant sud-oest amb la construcció del pany de muralla que com ja hem explicat talla la inhumació per a seva capçalera. Aquesta reforma tenim la dificultat

d'interpretar-la com la rehabilitació d'un pany anterior, enderrocat per motius que desconeixem, relacionat amb la torre, o bé es tracta d'un projecte nou per ensorrar-se el mur occidental del temple que modifica el sistema defensiu meridional. El que sí tenim clar és que les obres que es fan en aquest angle s'aprofiten per incorporar dins del recinte emmurallat la capella i que el nou mur construït fa la funció de defensa de vessant al mateix temps que dóna suport estructural al temple. El fet de no haver-se trobat cap enterrament més en aquest nivell ens permet pensar que es tracta d'una inhumació puntual en aquest indret, doncs pensem que en aquest moment els enterraments es devien fer ja a l'església de Santa Maria, el fet que no sigui així podria explicar-se en relació amb els successos que en aquest moment es produeixen a voltant del món càtar, i els processos inquisidors que Pere de Cadireta portava a terme en aquest indret del Pirineu i que van arribar a afectar fins i tot directament a les figures d'Arnau i Ermessenda de Castellbò.

Finalment la cronologia de la inhumació 10058, que correspon a l'única dona documentada i única tomba orientada al sud, ens situa entre la segona meitat del segle XII i la primera meitat del segle XIII i ens permet documentar els processos de reforma del sistema de drenatge. La primera reforma, que és la que altera la tomba, s'aniria a finals del segle XIII inicis del XIV, doncs hem de pensar que a l'efectuar-se les obres tallen la tomba, fet que demostra que en aquest moment no hi ha records de la seva existència. De fet pensem que es tracta d'un enterrament ocult, secret, doncs es fa en un punt d'hàbitat i no de culte, i per tant suposem que d'aquest enterrament devien tenir notícies contades persones que un cop desaparegudes va quedar en l'oblit. Evidentment si la primera reforma la tenim en aquest moment, la segona va ser més tardana, a més no es refà el paviment, com el primer cas, i per tant creiem que ens trobem en els darrers moments de la seva activitat com a fortificació cap a finals del segle XV.

7. Conclusió

Ens trobem davant una fortificació del segle X que sembla tenir el seu origen en un primer assentament entre finals del segle VIII i la primera meitat del segle IX, com ho demostren les datacions radio-carbòniques de les inhumacions de la necròpoli localitzada al sector sud i que aniria associada amb aquesta primera ocupació. En aquest primer assentament no descartem la possibilitat de l'existència d'un primer recinte fortificat envoltant la penya més alta del puig, sobre la que hi ha indicis que es va enlairar una torre que, ja al segle X un cop ampliat el castell amb la incorporació dels vessants oest i sud, adoptaria el rol de torre de l'homenatge, o torre més alta del castell i que podria correspondre a la torre que apareix en la documentació i on va ser empresonat Guillem Belibasta l'any 1321, el darrer càtar occità documentat.

Detectem l'existència d'un petit temple relacionat amb la necròpoli i del que s'han identificat les restes del seu paviment, caracteritzat per ser un enllosat de pissarra sobre una capa de morter, i del mur que el delimitaria per l'oest. Els murs d'aquesta capella podrien haver format part, en un primer moment, del sistema defensiu del castell quan amplien les defenses cap el vessant oest al segle X i al poc temps hauria quedat dins del recinte a l'ampliar-se la protecció

a tot el costat sud, per posteriorment patir una forta remodelació durant la restitució de les muralles d'aquest sector al segle XIII sembla que per haver-se ensorrat.

S'ha posat al descobert el basament d'una segona torre, i l'anàlisi del vessant ens fa no descartar la possibilitat d'una tercera torre en direcció nord si mantenim la simetria constructiva, aquest tercer element defensiu salvaria una forta esclatxa a la roca. L'ampliació de les defenses cap el vessant fa afavorir la habilitació de dos espais separats per una porta amb dos funcions ben diferenciades, el primer al sud destinat al celler i l'altre al nord relacionat amb el sistema defensiu. Tota l'ampliació està feta al mateix temps i es realitza un complex sistema de drenatge per dirigir l'aigua que es filtrava per la roca cap a l'exterior de les muralles a través de tres desguassos que traspassaven les defenses i sistemes de ventilació, espiralls, per evitar els mals olors producte de la humitat. És de suposar que aquest elements també s'haurien trobat a la resta de panys espoliats. Aquesta ampliació també implica l'aixecament d'un mur que separa la plataforma principal del vessant i des de l'extrem sud d'aquest es construeix un accés esglaonat per baixar fins al celler en forma de ziga-zaga que en el seu punt més baix, juntament amb la construcció del paviment, alteren la necròpolis associada al primer moment d'ocupació del puig. Pel que fa a aquesta únicament afegir, ja que l'hem explicat anteriorment, que s'han documentat dotze tombes excavades a la roca que presenten un ventall de finals del segle VIII i inicis del IX al segle, en els quals l'artrosi i els traumatismes són les alteracions patològiques més freqüents.

Finalitzem parlant dels dos darrers enterraments efectuats al castell, quan ja està amortitzada la necròpolis del primer assentament i datats entre la segona meitat del segle XII i la segona del XIII. Un, l'ue 20029, es troba a l'angle nord-oest de la capella, en un lloc marginal i dins del paviment construït durant la reforma de la capella al segle XIII. L'altre, ue 10058, al mig del celler, sobre la terra del sistema de drenatge situat darrera la porta del celler, cosa que sorprèn; primer, pel fet de trobar-se en un lloc domèstic i per tant amb moviment continu; segon, per presentar una orientació força estranya per l'època, mirant al sud; tercer, per correspondre a l'únic enterrament femení localitzat fins avui al castell. El fet de trobar-se dins del celler devia obligar necessàriament a restituir el paviment de tal manera que no quedés constància de la seva existència, es per això que durant les obres de reparació del sistema de drenatge es veïés alterat. Això també implicava desconèixer la seva existència. El mateix succeeix amb l'enterrament de la capella al fer-se aprofitant la construcció del paviment de terra, no quedant rastre seu en la superfície del nivell d'ús. Per tant ens trobem amb dos enterraments que es fan de manera secreta, i podríem dir fins i tot amb «nocturnitat», no descartem que estiguin relacionats amb la complexitat social que les creences religioses (catarisme) van generar en aquesta època a la vila de Castellbó, sobretot durant els fets ocorreguts els anys 1237 i 1269, molts pròxims a la datació radio-carbònica obtinguda del seu estudi. També és possible que l'explicació no tingui res a veure amb els motius religiosos i sí amb motius més terrenals i dels que no interessava donar compte a ningú.

Aquests primers resultats són força interessants i ens situen davant un castell complex i encara amb sorpreses amagades, que esperem poder treure a la llum durant les pròximes campanyes. 🍷

Referències bibliogràfiques

- BARAUT, C. «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX–XIII)», *Urgellia*, 12 (1994–1995), doc. 12, p. 86.
- «Els documents, dels anys 981–1010, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell», *Urgellia*, 3 (1980), doc. 188, p. 24.
- BAUDON DE MONY, Ch., *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne jusqu'au commencement du XIVe siècle*, I. París: Alphonse Picard et Fils, 1891, p. 135.
- DUVERNOY, J. *Le registre d'inquisition de Jacques Fournier 1318–1325*. II. Toulouse: Privat, 1965, p. 58.
- MIRET I SANS, J. *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*. Barcelona: La Catalana, 1900, p. 121.
- TRAGÓ, P. *Spill manifest de totes les coses del vescomdat de Castellbò* (a cura de Cebrià BARAUT). La Seu d'Urgell: Societat Cultural Urgel·litana, 1982, apèndix II, doc. 1, p. 152–153.

